

УДК 339.56(477):[339.543.624:061.1ЄС]

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄС

THE MAIN TENDENCIES OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN FOREIGN TRADE UNDER THE CONDITIONS OF FORMATION OF THE EU-UKRAINE FREE TRADE ZONE

Черномаз П.О.

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Чавалах О.І.

магістр міжнародних економічних відносин,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено, проаналізовано зміни, яких зазнала зовнішня торгівля України після того, як набула чинності зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Розглянуто, проаналізовано трансформації, що стосуються обсягів торговельних потоків, в розрізі регіонів світу, географічної та товарної структур торгівлі, а також основні результати використання європейських торговельних квот Україною.

Ключові слова: зовнішня торгівля, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, зона вільної торгівлі, експорт, імпорт, структура торгівлі.

В статье рассмотрены, проанализированы изменения, которые коснулись внешней торговли Украины после того, как вступила в силу зона свободной торговли между Украиной и ЕС. Рассмотрены, проанализированы трансформации, касающиеся объемов торговых потоков, в разрезе регионов мира, географической и товарной структур торговли, а также основные результаты использования европейских торговых квот Украиной.

Ключевые слова: внешняя торговля, Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, зона свободной торговли, экспорт, импорт, структура торговли.

The article examines, analysis the changes that took place in Ukrainian foreign trade after Ukraine-EU free trade zone entered into force. The article examines and analysis transformations of volumes of trade flows from the view of world regions, geographic and goods structure of the trade and examine the main results of the usage of the European trade quotas by Ukraine.

Key words: foreign trade, Ukraine-EU Association Agreement, free trade zone, export, import, structure of a trade.

Постановка проблеми. Значущими важелями ефективного функціонування національної економіки країни є нарощування та розвиток експортного потенціалу задля забезпечення присутності країни на світовому ринку та інтеграції її у світове економічне середовище. Протягом останніх років в Україні спостерігається втрата традиційних ринків одночасно з відкриттям нових, більш перспективних та більш вимогливих. Саме тому сьогодні виникає потреба дослідити процес адаптації української зовнішньої торгівлі до нових умов, а також знайти ефективні рішення для розвитку українського експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням загальних питань зовнішньої торгівлі України займалися українські дослідники,

зокрема В. Андрійчук, Т. Андросова, В. Геєць, А. Голіков, І. Дахно, Ю. Козак, Л. Кузнецова, С. Радзівєвська, А. Сібекіна, А. Філіпенко, Т. Циганкова, Л. Шинкарук, Т. Шинкоренко, С. Якубовський [1–7]. Серед іноземних вчених дослідженням української зовнішньої торгівлі в контексті відносин з ЄС займалися Грант Костаньян, Майкл Емерсон, Стівен Блокманс та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній науковій літературі бракує матеріалів щодо останніх тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС, що склалися після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі

України внаслідок формування зони вільної торгівлі з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сприятливий розвиток української економіки сьогодні сильно залежить від поступового досягнення відповідності умовам існування в межах європейського економічного простору. 1 вересня 2017 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула повної чинності, отже, почала діяти поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та країнами ЄС, що значно вплинуло на митно-тарифне регулювання та зовнішньоторговельний режим сторін [1]. Нині за своїм обсягом вона є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України. Факт набрання чинності цією угодою надав фізичної реальності трансформаціям, що відбулися в зовнішньоекономічному середовищі України, поштовхом до яких були зміни внутрішні, а також став свого роду точкою відліку нового етапу української економіки [2].

Загалом в українському «арсеналі» наявні вже 16 угод про зони вільної торгівлі, що відкривають можливості вільного переміщення товарів із 45 країнами світу. Найближчим часом планується підписання подібних угод з такими країнами, як Ізраїль і Туреччина. Проте найбільший ажіотаж мала саме угода з ЄС, перш за все через привабливість великого ринку ЄС для України. Хоча юридично Угода про асоціацію з ЄС не передбачає заборону вільної торгівлі з країнами СНД, фактично виходить так, що внаслідок впровадження зони вільної торгівлі з ЄС будь-яка взаємна торгівля з країнами СНД сама по собі вступає в стадію інтенсивної рецесії через різність стандартів на продукцію та політичний тиск. Водночас ця Угода тягне за собою певні вимоги до бізнесу, який бажає вийти на ринок ЄС [8].

Розглянемо, як змінювалась динаміка експорту товарів за основними регіонами світу у зв'язку з трансформаціями, що мали місце. Як

бачимо на рис. 1, динаміка українського експорту товарів до регіонів світу з 2006 по 2017 рр. мала переважно нестабільний характер.

Найбільш різкі зміни припали на регіон країн СНД: з початку періоду показник експорту в країни СНД більшою мірою зростав до кризового 2008 р., який негативно вплинув на експорт до всіх регіонів світу. З 2009 р. експорт до всіх регіонів світу зростав, але до країн СНД він зростав з найбільш помітною інтенсивністю. Після цього експорт до країн СНД знижувався кожного року, найбільш різкий спад був між 2014 та 2015 рр. Експорт товарів в країни Європи більшу частину періоду був меншим за експорт до країн СНД. Наочним є те, що з 2014 р. експорт до країн Європи став більшим за експорт до країн СНД, а з 2016 р. цей показник демонстрував поступове зростання, досягши у 2017 р. 17 902 млн. дол. США, що перевищило рівень 2013 р. Експорт до країн Азії мав схожу динаміку з експортом до країн Європи, проте за дещо менших обсягах.

Проаналізуємо динаміку імпорту товарів за основними регіонами світу у 2006–2017 рр. (рис. 2). Переважну частину періоду, що розглядається, імпорт з країн СНД був найбільшим серед імпорту з інших регіонів світу. У 2011 р. показник сягнув максимальної позначки, після чого імпорт з країн СНД почав зменшуватися, причому стрімко з 2014 р. Проте з 2017 р. імпорт з країн СНД почав збільшуватися, як й імпорт з усіх регіонів світу, що пов'язане із загальною стабілізацією української економіки. Його обсяг склав 11 478 млн. дол. США. Імпорт товарів з країн Європи зростав у 2006–2008 рр. та 2010–2013 рр. (падіння у 2009 р. було спричинено світовою кризою). Після 2013 р. внаслідок дестабілізації в Україні спостерігалось зменшення українського імпорту з Європи та інших регіонів світу. З 2016 р. імпорт з Європи почав зростати, а за підсумками 2017 р. він склав 22 922,4 млн. дол. США.

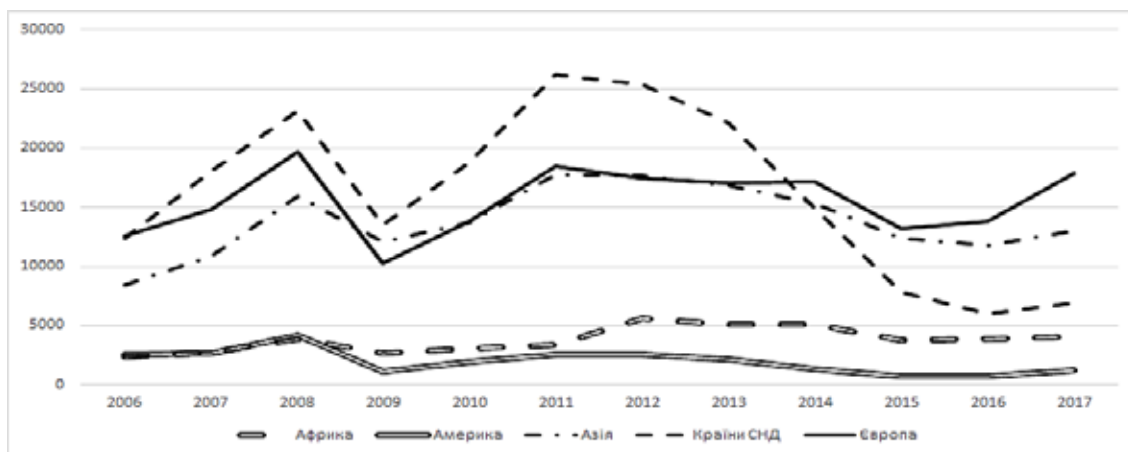

Рис. 1. Динаміка експорту товарів Україною у 2006–2017 рр. за регіонами світу
Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

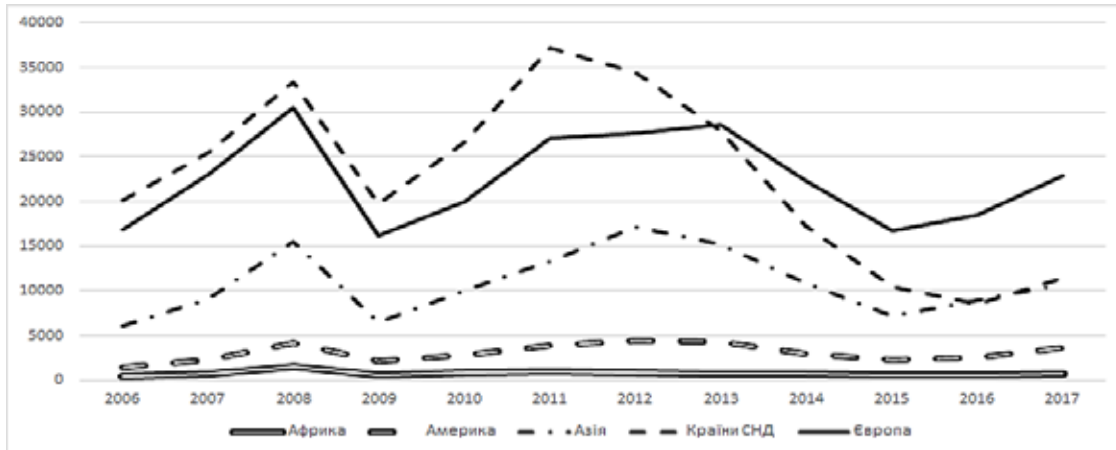

Рис. 2. Динаміка імпорту товарів Україною у 2006–2017 рр. за регіонами світу
Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

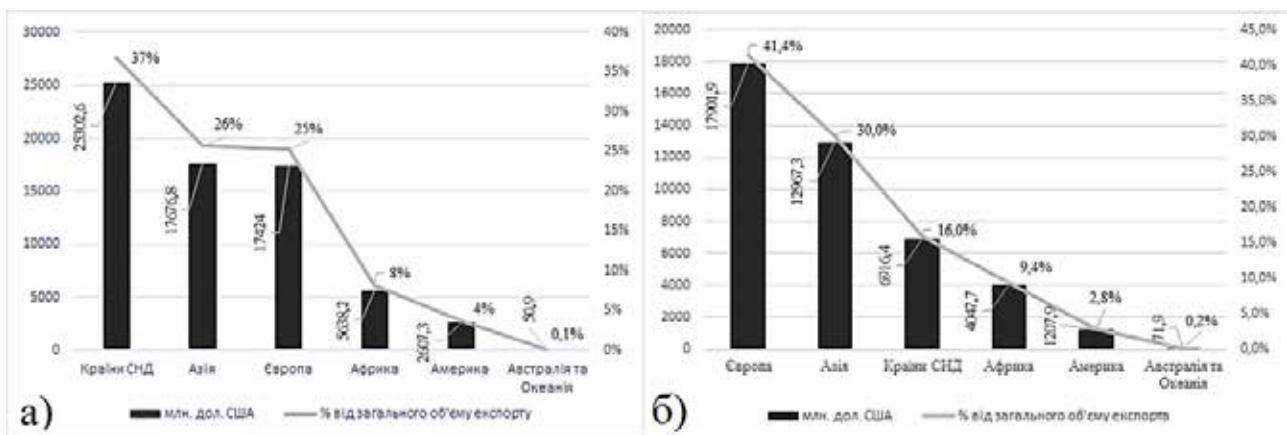

Рис. 3. Географічна структура українського експорту товарів у 2012 р. (а) та 2017 р. (б)
Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

Порівняємо основні показники зовнішньої торгівлі України товарами у 2012 р., що був найбільш економічно стабільним перед підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, та 2017 р. згідно з даними Держстату [9]. Експорт товарів у 2012 р. дорівнював 68,8 млрд. дол. США, імпорт – 84,7 млрд. дол. США, негативне сальдо торгівлі товарами – 15,9 млрд. дол. США. Зовнішньоторговельні операції з товарами Україна здійснювала з 215 країнами світу. У 2017 р. експорт товарів становив 43,3 млрд. дол. США (на 25,5 млрд. дол. США менше, ніж у 2012 р.), імпорт – 49,6 млрд. дол. США (на 35,1 млрд. дол. США менше, ніж у 2012 р.). Негативне сальдо зменшилось і становило 6,3 млрд. дол. США. Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 223 країн світу.

Для того щоб дослідити зміни, яких зазнала географічна структура зовнішньої торгівлі України у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, проаналізуємо напрями торговельних потоків України за регіонами у 2012 р. та 2017 р.

Одразу ж помітно, як змінились частки важливих для експорту регіонів, а саме країн СНД та Європи (рис. 3). У 2012 р. найбільші експортні потоки з України були до країн СНД, а саме 37%, а в 2017 р. під впливом Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС лідером стають країни Європи, частка яких збільшилась на 15%, склавши 41%. Водночас експорт до країн СНД стрімко втрачає свої позиції та опиняється на третьому місці з часткою у 16%. Країни Азії зберегли своє друге місце: у 2017 р. частка експорту до них зросла на 7%, проте грошовий обсяг зменшився. Решта регіонів також не змінила своє місце в «рейтингу», хоча грошові обсяги експорту до них помітно впали.

Щодо змін в імпорті товарів в Україну у 2012 та 2017 рр. (рис. 4), то, як і в експорті, помітними є зміни позицій країн Європи та СНД. У 2012 р. Україна імпортувала найбільше товарів з країн СНД (41%), а у 2017 р. їхня позиція суттєво змінилась (частка зменшилась до 23% від імпорту 2017 р.). З країнами Європи ситуа-

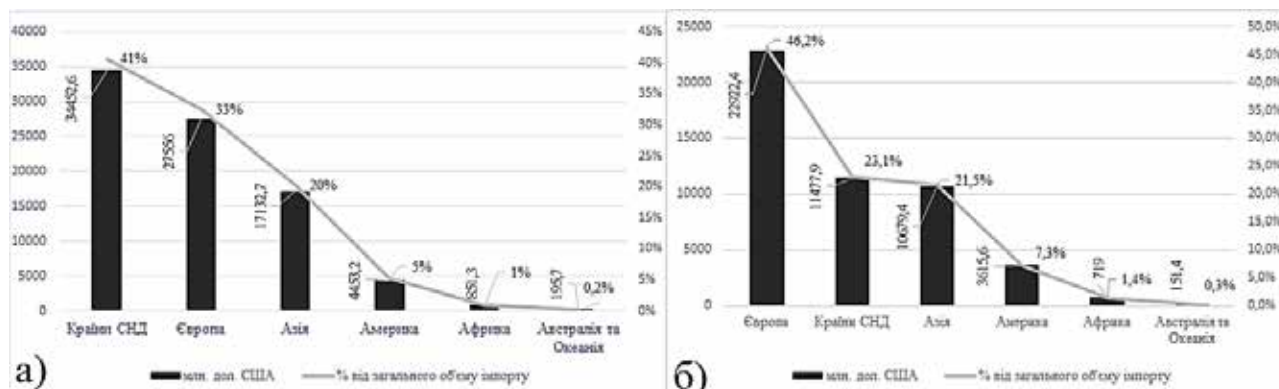

Рис. 4. Географічна структура українського імпорту товарів у 2012 р. (а) та 2017 р. (б)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

ція прямо протилежна: у 2012 р. їхня частка становила 33%, а у 2017 р. вони отримали 46% в українському імпорті. Частка імпорту з країн Азії зросла на 1%. Частки інших регіонів тримались майже стабільно, а грошові обсяги за всіма регіонами зменшились.

Під впливом трансформацій, що відбулися в зовнішній торгівлі України внаслідок підписання Угоди про асоціацію з ЄС, товарна структура торгівлі також зазнала значних змін. Для аналізу змін, що відбулися, порівнюємо товарну структуру українського експорту та українського імпорту у 2012 та 2017 рр.

Товарну структуру українського експорту у 2012 та 2017 рр. наведено на рис. 5. Можна зауважити, що грошові обсяги за більшістю позицій знизились, а зросли такі категорії товарів: продукти рослинного походження (на 1,8 млн. дол. США), жири та олії тваринного або рослинного походження (на 394,2 млн. дол. США), деревина та вироби з неї (на 145,3 млн. дол. США), живі тварини, продукти тваринного походження (на 147,5 млн. дол. США), різні промислові товари (на 112,1 млн. дол. США).

Товаром-лідером в експорті були та залишились недорогоцінні метали та вироби з них з часткою у 28% у 2012 р. та 23% у 2017 р. Друге місце в експорті також залишилось незмінним, а саме його посідають продукти рослинного походження, частка яких помітно зросла з 13% до 21%. Далі за результатами на 2017 р. помітні зміни в позиціях часток експорту окремих товарів. Обсяги експорту жирів перевищили обсяги експорту мінеральних продуктів та склали 11% в українському експорті, мінеральні продукти мають лише 9%. Найбільшого падіння зазнав експорт транспортних засобів (його частка зменшилася з 9% у 2012 р. до 1% у 2017 р.).

Щодо експорту саме до Європейського Союзу, то Україна все ще традиційно постачає туди сировинні продукти та напівфабрикати. виправити таку тенденцію за той час, що діє зона вільної торгівлі, поки не вдалося. Основною проблемою залишається недостатня від-

повідність українських товарів європейським стандартам, а також потреба в інноваціях, які б дали змогу зробити український товарний експорт більш якісним та різноманітним.

Якщо розглянути товарну структуру імпорту України у 2012 та 2017 рр. (рис. 6), то можна сказати, що вона демонструє спад в обсягах імпорту по кожній з наведених категорій товарів. Найбільшою статтею імпорту України як у 2012 р., так і в 2017 р. були мінеральні продукти (передусім, природний газ та вугілля), хоча їх імпорт зазнав також найбільшого зменшення серед інших статей (на 15 037,6 млн. дол. США). На другому місці залишились машини, обладнання та механізми, імпорт яких знизився на 3 276,1 млн. дол. США. Закриває трійку лідерів продукція хімічної промисловості, імпорт якої також зменшився, а саме на 2 040,5 млн. дол. США. Як бачимо, Україна імпортує переважно енергоресурси та готову продукцію з високим ступенем обробки.

Оскільки митні тарифи між Україною та ЄС поступово будуть майже повністю скасовані, основною перешкодою для легкої торгівлі стануть нетарифні торговельні бар'єри, зокрема технічні стандарти. Щоби подолати ці перешкоди, Україна має прийняти відповідне законодавство, стандарти й процедури ЄС. Це буде тривалий і складний процес, але він має ключове значення для модернізації української промисловості та повинен зробити її конкурентоспроможною на міжнародному рівні. Угода вимагає від України прийняти низку європейських стандартів, що включає, крім 5 тисяч гармонізованих стандартів, близько 24 тисяч європейських стандартів (тобто стандартів, розроблених CEN, CELELEC або ETSI). Звісно ж, це буде непросто для України. Україна також повинна скасувати всі невідповідні національні стандарти, такі як стандарти ГОСТ, розроблені до 1992 р. Україна повинна гарантувати, щоб її відповідні органи повністю брали участь у роботі європейських і міжнародних організацій зі стандартизації та оцінки відповідності, включаючи акредитацію.

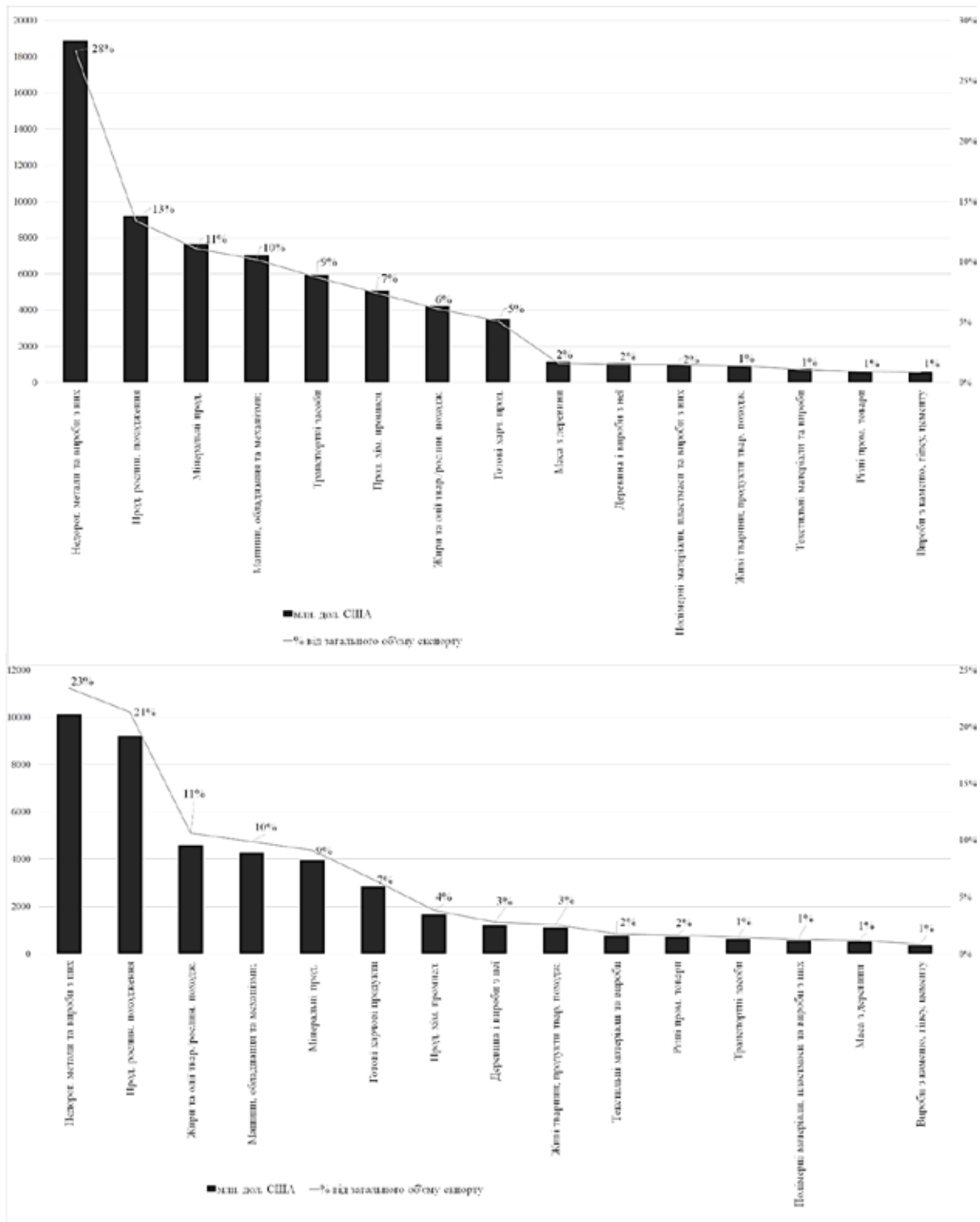

Рис. 5. Товарна структура українського експорту у 2012 р. (а) та 2017 р. (б)
Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

Між тим українські виробники мають повне право виготовляти продукцію на експорт до третіх країн відповідно до технічних стандартів цих країн. Проте з імпортом питання більш чутливе, що й підтвердили складні переговори між Україною, Росією і ЄС про вплив зони віль-

ної торгівлі з ЄС на Росію. Як тільки секторальні директиви ЄС будуть запроваджені у вигляді технічних регламентів, імпорт, зокрема з Росії, повинен буде відповідати необхідним вимогам цих директив щодо охорони здоров'я і безпечності товарів. Ця продукція не повинна виготов-

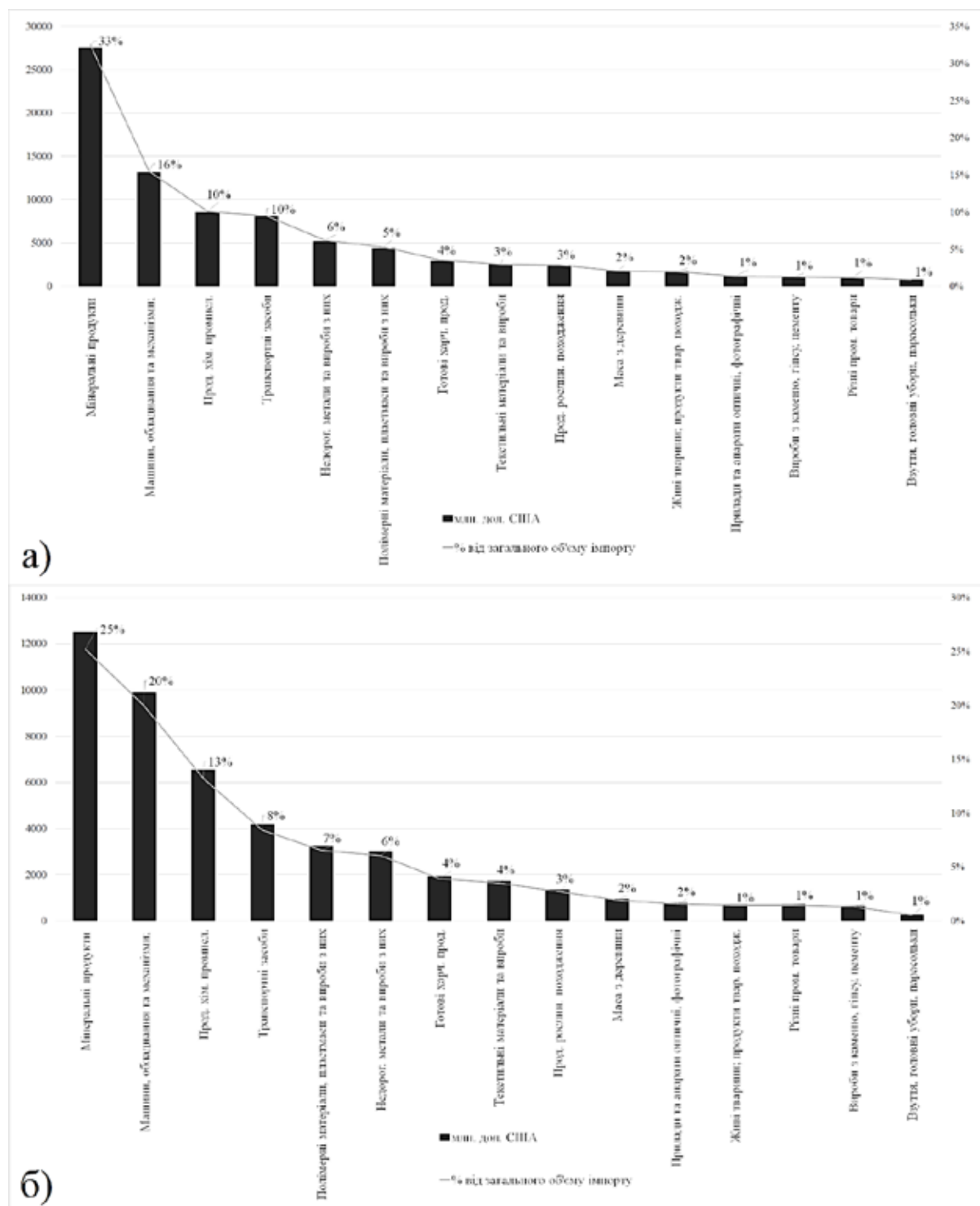

Рис. 6. Товарна структура українського імпорту у 2012 р. (а) та 2017 р. (б)

Джерело: побудовано авторами за матеріалами джерела [9]

лятися відповідно до стандартів і норм ЄС, бо їх застосування має добровільний характер. Однак тільки ті товари з третіх країн, які відповідають гармонізованим стандартам ЄС, отримують «презупльцію відповідності» технічним регламентам для розміщення на українському ринку і ринку ЄС.

Однією з причин повільного зростання експорту до ЄС є квотування. Відповідно до Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС для окремих українських товарів почали діяти квоти, в межах яких Україна може експортувати продукцію без мита. Розглянемо результати користування квотами за деякими категоріями товарів (табл. 1).

Таблиця 1

Результати використання квот ЄС Україною за окремими категоріями товарів у 2017 р.

Категорія товару	Обсяг експорту за квотою, т	Квота, т	Використання квоти
Мед натуральний	5 200	5 200	Використано повністю
Цукор	20 070	20 070	Використано повністю
Ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами	6 600	6 600	Використано повністю
Оброблені томати	10 000	10 000	Використано повністю
Сік з фруктів або овочів	12 000	12 000	Використано повністю
Пшениця	960 000	960 000	Використано повністю
Ячмінь	270 000	270 000	Використано повністю
Кукурудза	450 000	450 000	Використано повністю
М'ясо вівець або кіз	0	1 650	Не використано
Харчові продукти	0	2 000	Не використано
Гриби	0	500	Не використано
Йогурти	0	2 000	Не використано
Молочні спреди	0	250	Не використано
Сигари і сигарети з тютюну	0	2 500	Не використано
Ациклічні спирти та їх похідні, сорбіт	0	100	Не використано
Оброблювальні агенти, носії для фарбування для прискорення фарбування або фіксації барвників та інших продуктів і препаратів на основі аміачних речовин	0	2 000	Не використано

Джерело: складено авторами за матеріалами джерел [10; 11]

З огляду на дані табл. 1 можемо бачити, за якими товарами квоти було використано повністю, а за якими – зовсім не використано. Можливість безмитної торгівлі для деяких товарів залишилась невикористаною, оскільки вони не можуть потрапити на ринок ЄС переважно через технічні бар'єри в торгівлі. Це передусім харчові продукти (зокрема, м'ясо вівець або кіз, гриби, йогурти і молочні спреди) та продукти хімічної промисловості.

Важливим моментом є й те, що збільшення українського експорту останніми роками ще не свідчить про якісь істотні успіхи України в торгівлі із західними партнерами та покращення економіки країни загалом. Проблема полягає в тому, що український бізнес не почав виготовляти щось унікальне, у чому була б гостра необхідність в ЄС. Як і раніше, основними категоріями експорту є сільгосппродукція та сировина (руди, чорні метали). Від цінової кон'юнктури на них залежить обсяг експорту, тому ситуація на ринках сировини дуже впливає на обсяги експорту.

Висновки. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС змінила напрямки зовнішньої торгівлі України порівняно з тими, що існували до її підписання. Значно скоротився зовнішній товарообіг з країнами СНД (передусім, з Росією та Казах-

станом), тоді як країни Європи отримали більшу частку як в експорті України, так і в імпорті. Однак грошові обсяги товарообігу значно зменшились внаслідок кризових явищ, що виникли в українській економіці. Зниження відбулося за всіма товарними позиціями, але в експорті найбільших втрат зазнало машинобудування, продукція якого значною мірою була орієнтована на ринок СНД (особливо транспортні засоби, зокрема залізничний транспорт та літальні апарати). Менше зниження продемонструвала продукція агропромислового комплексу, виробники якої за окремими категоріями товарів змогли вийти на ринок ЄС, а також не втратили свої позиції на ринках країн Азії та Африки. У перспективі можливе нарощування поставок товарів до країн ЄС, якщо економічна ситуація в Україні стабілізується, а в експорті з'явиться готова продукція з високою доданою вартістю, яка буде відповідати європейським технічним стандартам. Однак є велика ймовірність того, що через неможливість вкладення значних інвестицій у високотехнологічне виробництво та технічні бар'єри в торгівлі з країнами ЄС Україна поглибить асиметричну торговельну ситуацію з переважанням експорту дешевої сировини та імпорту дорогих готових виробів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В., Іванов Є. Вплив угоди про асоціацію між Україною та ЄС на митно-тарифне регулювання і зовнішньоторговельний режим сторін. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3. С. 4–15.
2. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наук. доп. / за ред. В. Гейця, Т. Осташко, Л. Шинкарук. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2014. 102 с.
3. Радзівська С. Торговельно-економічні зв'язки України з країнами ЄС та ЄЕП: сучасний стан та перспективи розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 42–62.
4. Семенюк І. Проблеми адаптації українських підприємств до євроінтеграційного процесу. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4068>.
5. Сібекіна А. Зона вільної торгівлі як найважливіший чинник ефективної динамізації економіко-інтеграційних процесів України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5–6. С. 59–67.
6. Шинкарук Л., Барановська І., Герасімова О. Прогнозні оцінки розвитку національної економіки в умовах створення ЗВТ з ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 3. С. 38–58.
7. Шинкоренко Т., Білоцерківець О. Структурні диспропорції українського експорту товарів до країн ЄС та напрями їх подолання. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/Шинкоренко_Білоцерківець-2015.doc.pdf.
8. Есть ли место украинскому малому и среднему бизнесу на рынке Евросоюза. URL: <https://delo.ua/business/est-li-mesto-ukrainskomu-malomu-i-srednemu-biznesu-na-rynke-evr-342134>.
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС // Офіційний веб-сайт Представництва України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/atm#_ftnref1.
11. Офіційний веб-сайт Європейської комісії. URL: http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en&Origin=UA&Code=&Year=2018&Critical=&Status=&Expand=true.